

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ ДӘСТҮРЛЕРДІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МҮМКІНДІКТЕРІ

Узакбаева С.А.¹, п.ғ.д., профессор
Абдикаримова А.Қ.², магистрант

^{1,2} Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

¹e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

²e-mail: aina.abdikarimova@mail.ru

Андатпа. Мақалада «руханилық», «рухани-адамгершілік тәрбие» ұғымдарының мәні, ұлттық мәдени дәстүрлердің бастауыш сынып оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі мүмкіндіктері қарастырылады, ұлттық мәдени дәстүрлерді іс-әрекетте жүзеге асырудағы практикалық шарттары ұсынылады.

Тірек сөздер: руханилық, рухани-адамгершілік тәрбие, бастауыш сынып оқушылары, ұлттық мәдениет, рухани тәрбие, рухани-мәдени дәстүрлер, педагогикалық шарттар.

Бүгінгі таңда Қазақстан өзінің тарихи дамуының маңызды кезеңін бастан өткеруде: мемлекеттегі әлеуметтік және мемлекеттік дамудың барлық салаларында қайта құру жүріп жатыр, соның ішінде экономикалық реформа, саяси жүйені өзгерту және білім беру жүйесін жетілдіру. Қазіргі кезеңдегі педагогикалық іс-әрекеттегі басым бағыт – халықтың рухани-мәдени құндылықтары мен дәстүрлері арқылы жеке тұлғаның рухани-адамгершілік негіздерін қалыптастыру. Өз кезегінде, бұл барлық қоғамның, ең алдымен мектептің, әсіресе бастауыш мектептің рухани-адамгершілік негіздерін қалауға арналаған, ұйымдастырылуы мен қызметінің мазмұнын өзгертуді қажет етті. Демек, адамгершілік пен әдептің жоғарғы принциптеріне негізделген бай тарихи құндылықтарды, ұлттық мәдениет, дәстүрлер мен халықтық педагогиканың жетістіктерін жаңғырту, сондай-ақ оларды қазіргі жағдайда дұрыс пайдалану Қазақстанның жаңа азаматын тәрбиелеудің маңызды факторы ретінде қызмет етеді.

Тұлға руханилығы – жалпыадамзаттың ең үлкен құндылығы. Ол адамзат қоғамының бүкіл өмірінде шешуші рөл атқарады. Рухани тәрбие адамға өзінің өмірінің мәнін табуға көмектеседі, оның мақсаты – өзін-өзі жетілдіру және жеке тұлғаның өз өмірінде тұрақтануы. Руханилық адамның ақиқат, жақсылық, сұлулық, бейбітшілік және әлем бірлігін танып білуін болжайды. Ол адамды бүкіл әлемді қамтитын руханилықтың, барлық мәдениеттердің, халықтардың, діндердің ұқсастығының көрінісі ретінде әлемдік мәдениетке жақындатуды көздейді. Рухани даму жолына түскен адам рухты іздеуге, өзінің «Менін» тануға бет бұрады.

Республикада мектептің іс-әрекетін жетілдіру бойынша жүргізіліп жатқан жас ұрпақты рухани – адамгершілікке тәрбиелеудің бүкіл мәселесін қоғамда болып жатқан жаңа прогрессивті процесстермен анықталатын қазіргі

заманғы талаптар деңгейіне көтере алатын осындай жүйені құруды талап етеді. Тәрбие жүйесін жетілдіру – қоғамның тұлғаны қалыптастырудағы, соның ішінде халық педагогикасы құралдарымен жүзеге асыратын маңызды міндеті болып табылады.

Мәселенің тарихи негіздеріне жасалған талдау жас ұрпақтың адамгершілігі мен рухани тәрбиесін қалыптастыру мәселелері әрқашан қоғамның өзекті тақырыптарының бірі болғандығын көрсетеді. Рухани

–адамгершілік тәрбиесінің мазмұнын, әдістері мен құралдарын зерттеп, зерделеу ежелгі педагогикада атап өтіледі (Демократ, Платон, т.б). Шығыстың ұлы ойшылары – Әбу Абдулло Рудаки, Әбу Әли Ибн Сина, Насреддин Туси, Ахмади Дониш, Алишер Науаи, Абдурахмон Джами, Махмуд Қашғари және басқаларының мұраларында адамгершілік тәрбиесінің формалары мен әдістері, оның мазмұны мен мақсаттары қарастырылады.

Адамның рухани дамуы ұлттық мәдениетті зерделеуді, талғам мен үйлесімділікті тәрбиелеуді көздейтіні белгілі, осы маңызды мемлекеттік мәселеде халықтың ұлттық мәдени дәстүрлерін зерттеп – зерделеудің мәнісі зор. Ұлттық мәдени дәстүрлер халықтың өткендегі тарихи даму жолынан, тыныс – тіршілігінен,, әдет – ғұрып, салт – дәстүрлерінен, өмірге, болмысқа деген көзқарасынан, қарым – қатынас мәдениеті мен дүниетанымынан түсінік береді. Ұлттық мәдени дәстүрлердің балалар мен жеткіншектерді тәрбиелеудегі, соның ішінде, рухани – адамгершілікке тәрбиелеудегі мүмкіндіктері аса жоғары. Атап айтсақ: ата

–баба дәстүрлеріне аялы көзқарасын қалыптастырады, ана тілін, салт – дәстүрлерін, мәдениетін, әдебиетін меңгеруге, ұрпақтан – ұрпаққа сақтап жеткізіп отыруға үйретеді, адамгершілік қасиеттердің (мейірімділік, кішіпейілділік, әділеттілік, ғибраттылық, үлкендерді сыйлау, батылдық, шыншылдық, жомарттық және т.б) дұрыс қалыптасуына септігін тигізеді, отанын, елін, жерін, сүйеге үйретеді және т.б. [1].

Ұлттық мәдени дәстүрлердің тәрбиелік мүмкіндіктері Елбасы Н. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасында да атап көрсетілген. Онда «Болашаққа бағдар; рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында жастарымызды өз ісінің қыр – сырын жетік білетін, қоғамға керекті маман, саналы азамат, ұлттық мүдде жолына қызмет ететін, отанын, елін, сүйетін қайраткер етіп тәрбиелеу басты міндет» делінген [2]. Тұлғаның бойында аталған қасиеттерді қалыптастыру отбасындағы тәрбиеден басталып, мектепте жалғасын табуы қажет.

Балалық шақтағы тәжірибе мен оқыту үлкен психологиялық тұрақтылықпен сипатталады. Л.С. Выготскийдің айтуынша

«Қажеттіліктер мен мотивтерді қайта құрылымдау, құндылықтарды қайта бағалау – бұл жастан жасқа өтудің басты сәті» [3].

Бастауыш мектеп оқушысының әлеуметтенуі ұлттық сананы және туған халқына, азаматтық қоғамға өзінің мәдениеттерінің сан алуандығы сезімін қалыптастыру арқылы қамтамасыз етіледі. Осы кезеңдегі рухани

–адамгершілік даму патриоттық сезімінің – өз Отанына және кішігірім Отанына деген мақтаныш сезімін, әлеуметтік – мәдени және ұлттық

байлықты, оның ішінде ана тілін, фольклорды, адамгершілік мінез – құлық нормаларын, адамгершілік қатынастарды дамытудағы белсенді азаматтық позицияны қалыптастыруды болжайды. Сондықтан, ұлттық мәдениетке негізделген арнайы бағдарлама қажет. Бағдарламада көрініс алған ұлттық мәдени дәстүрлерді бастауыш сынып оқушылары басты идеялар тұрғысында меңгеруі керек:

- патриотизм – туған жеріне, өз халқына, кішкентай Отанына деген сүйіспеншілік;

- азаматтық – Отанға қызмет ету; қоғамның заңдылықтарын сақтау;

- отбасы – үлкендер мен кішілерге қамқорлық, денсаулық, әл-ауқат, сүйіспеншілік пен адалдық, құрмет;

- еңбек пен шығармашылық – адалдық пен табандылық, адамдардың еңбегін құрметтеу, шығармашылық жасау;

- табиғат – туған жер, экологиялық сана: табиғатты қорғау дегеніміз

- Отанды қорғау;

- әдебиет, өнер, фольклорлық сұлулық, үйлесімділік, өмір мәні, рухани қажеттіліктер, этикалық және эстетикалық даму;

- адамзат – әлем тыныштығы, мәдениеттер мен халықтардың алуан түрлілігі, прогресс.

Бастауыш сынып оқушыларының рухани – адамгершілік тәрбиесі

–бұл негізгі ұлттық мәдени дәстүрлерді игере отырып, позитивті жеке тұлғаны қалыптастыруға ықпал ету процесі, бұл рухани-адамгершілік сезімдерін (ар – ождан, жауапкершілік, парыз, отан сүйгіштік), адамгершілік позицияны қалыптастыру (жақсылық пен жамандықты ажырату, адам бойындағы адамгершілік қасиеттерді бағалау, өз бойында және басқаларда), адамгершілік мінез – құлық (адамгершіліктің әлеуметтік нормаларын сақтауға, қырағылық пен ізгілік танытуға дайын болу). Бұл кез – келген оқу орындарында рухани – адамгершілік білім беру бағдарламасының мақсаты. Жұмысбарысындамынадай міндеттерді шешу қажет: бастауыш сынып оқушыларын туған халқының және адамзаттың рухани – адамгершілік құндылықтарымен таныстыру. Жақсылыққа және жамандыққа қарсы тұруға қабілетті жеке тұлғаны тәрбиелеу. Ұлттық отбасылық және әлеуметтік тәрбиенің үздік дәстүрлерін қайта құру.

Бұл тұрақты құндылықтар жүйесі бар, үлкенге құрмет, кішіге көмек көрсету, адалдық, мейірімділік, жанашырлық, жауаптылық, әділеттілік, шығармашылық, табиғатқа, Отанға деген сүйіспеншілік, парызды сезіну және т.б яғни тұжырымдамада бекітілген ұлттық тәрбиелік идеалға сәйкес келетін қасиеттер.[4] Жеке тұлғаның рухани – адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда, жұмыстың келесідей бағыттарына назар аударған жөн: патриотизмге, азаматтыққа, туған жерге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу; адами -этикалық қасиеттерді, жауапкершілікті қалыптастыру, адам құқығын құрметтеуді үйрету. Салауатты өмір салтына бейімдей отырып, адамдармен мәдени қарым-қатынаста болуға, отбасы құндылығын сақтауға дағдыландыру. Табиғатқа, қоршаған ортаға деген аялы көзқарасын қалыптастыру. Өмірдегі, өнердегі сұлулықты эстетикалық талғаммен

кабылдауға үйрету. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық мәдениетке негізделген рухани – адамгершілікке тәрбиелеу бағдарламасын бірқатар педагогикалық шарттардың көмегімен жүзеге асыруға болады:

- оқыту, тәрбиелеу мен даму бірлігінің оқу және сыныптан тыс жұмыстардың интеграциялық принциптері негізінде жүйеленуі;

- ұлттық мәдени дәстүрлерді білім беру барысында оқушылардың құндылық бағдарын қалыптастыруда пайдалану;

- рухани – адамгершілік ортаны жетілдіру міндетіне қарай мұғалімдермен, ата – аналардың, мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттестігіне негізделген психологиялық қоғамдастық құру;

- олардың атқаратын іс-әрекетін ескере отырып, тұлғаның рухани

– адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал ететін заманауи технологияларды тиімді пайдалану.

Бастауыш сынып оқушы тұлғасының рухани – адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың мәні - рухани – адамгершілік құндылықтарды қабылдауға, рухани қажеттіліктерді, мінез – құлықтың адамгершілік мотивтерін қалыптастыруға, әлеуметтік маңызды сезімдерді дамытуға, адамгершілік мінез – құлық әдеттерін дамытуға, өзін – өзі жетілдіру қабілеттеріне бағытталған педагогикалық ұйымдастырушылық процеске байланыст. Бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның басқа буындар мен сабақтастықта, білім беруінде ғана емес, оның бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуына берген құндылығымен анықталады. Бастауыш мектеп жасындағы жеке тұлғаның адамгершілік дамуын анықтайтын тәрбиенің өзегі – балалар арасындағы гуманистік көзқарас пен қарым – қатынасты қалыптастыру, сезімге сүйену, эмоционалды жауап беру.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларын рухани – адамгершілікке тәрбиелеуде ұлттық мәдени дәстүрлердің мүмкіндіктері өте жоғары, тек оны тиімді пайдалана білу керек. Ұлттық мәдени дәстүрлер оқушының ұлттық дүниетанымының, ұлттық сана – сезімінің дұрыс қалыптасуына септігін тигізеді, ата – баба мұрасын қадірлеуге, басқа ұлт өкілдерінің мәдени дәстүрлеріне гумандық көзқарас танытуға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТ

[1] Ұзақбаева С. Қазақ халық педагогикасы. - Алматы, Глобус, 2014. – 468 б.

[2] Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру». Астана, 2016. Режим доступа: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy [Дата обращения 17.11.2020].

[3] Выготский Л.С. Проблемы общественной психологии // Собрание сочинений: В 6т. - М., 1983. - Т.3. – 78 с.

[4] Төлеубекова Р. «Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика». - Алматы, 1994. - 37-б.

REFERENCES

[1] Uzaqbaeva S. Qazaq xalıq pedagogikası. (Kazakh folk pedagogy). - Almaty, Globus, 2014. – 468 p. [in Kaz]

[2] Nazarbaev N.Ä. «Bolaşaqqa bağdar: Rwxanī jañğırw». (Looking to the future:

modernization of public consciousness). - Astana, 2016. Access mode: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasyi [Data obraşçeniya 17.11.2020]. [in Kaz]

[3] Vigotsky L.S. Problemy obşchestvennoy psixologii (Problems of public psychology). Collected works: V 6t. - M., 1983. - T.3. – 78 p. [in Rus]

[4] Tölewbekova R. «Bala tärbiesindegi xalıqtıq pedagogika». (Folk pedagogy in the upbringing of children). - Almatı, 1994. -37-p. [in Kaz]

ВОЗМОЖНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ В ДУХОВНО – ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Узакбаева С.А.¹, д.п.н., профессор

Абдикаримова А.Қ.², магистрант

^{1,2} КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

¹e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

²e-mail: aina.abdikarimova@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются сущность понятия «духовность», «духовно – нравственное воспитание», возможности национальной культурной традиции в духовно – нравственном воспитании младших школьников, предлагаются педагогические условия реализации национальной культурной традиции на практике.

Ключевые слова: духовность, духовно – нравственное воспитание, младшие школьники, национальная культура, нравственное воспитание, духовно – культурные ценности, педагогические условия.

THE POSSIBILITIES OF THE NATIONAL CULTURAL TRADITION IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Uzakbayeva S. A.¹, d.p.s.

Abdikarimova A. K.², master student

^{1,2} Ablai Khan KazURLandWL, Almaty, Kazakhstan

¹e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

²e-mail: aina.abdikarimova@mail.ru

Abstract. The article considers the essence of the concept of “spirituality”, “spiritual - moral education”, the possibility of national cultural traditions in the spiritual - moral education of primary school students, pedagogical condition of realization of national cultural traditions in the practice.

Key words: spirituality, spiritual - moral education, primary school students, national culture, moral education, spiritual and cultural values, pedagogical conditions

Статья поступила 28.11.2020